

Kunst in de openbare ruimte

MARIËLLE DE WINTER EN ANJE ROOSJEN*

Verfraaiing van de openbare ruimte door middel van kunst wordt steeds meer toegepast. Beeldend kunstenaar Jan Hein Daniels is op verschillende wijzen betrokken bij de integratie van beeldende kunst in de gebouwde omgeving. AGORA praat met hem over de mogelijkheden en belemmeringen van deze integratie, over de positie van de kunstenaar in het proces van kunstintegratie en over zijn verwachtingen ten aanzien van de toekomst.

Na afronding van zijn studie monumentale vormgeving te Arnhem (1965 –1970) ontwikkelde het werk van Jan Hein Daniels zich op verschillende terreinen. Als beeldend kunstenaar voerde hij regelmatig lokatieopdrachten uit, waarbij hij een private of openbare ruimte voorzag van één van zijn eigen beelden. Daarnaast omvatten zijn werkzaamheden grootschalige kunsttoepassingen in de gebouwde omgeving en het ontwikkelen van complete beeldplannen op stedenbouwkundig niveau. Het 'opleuken' van de gebouwde omgeving past in de huidige maatschappij waar het uiterlijk ofwel de verpakking van een gebouw of buurt, om redenen van verkoopbaarheid -*city management*- steeds belangrijker wordt. Een recent voorbeeld is het lokatieplan voor integrale kunsttoepassing in de wijk Leidschenvveen dat Daniels ontwikkelde in opdracht van de gemeente Leidschendam. Dit plan formuleert, naast aanpassings- en inpassingsvoorstellen op stedenbouwkundig gebied, ook voorstellen voor de situering van kunstwerken. Behalve uitvoerende taken denkt en discussieert Daniels al geruime tijd mee in diverse gemeentelijk en provinciale adviescommissies Beeldende Kunst. Hierbij gaat het om vragen als hoe beeldende kunst in relatie tot de gebouwde omgeving kan functioneren, hoe opdrachten aan kunstenaars geformuleerd moeten worden en hoe het vakgebied zich verder zou kunnen ontwikkelen.

BELANGSTELLING

In het algemeen constateert Jan Hein Daniels een groeiende belangstelling van de overheid voor kunst en cultuur in de breedste zin van het woord. Dit blijkt onder meer uit de aankoop van bekende, kostbare kunstwerken zoals *Victory Boogie Woogie*, maar ook uit het feit dat steeds meer gemeenten een kunstbeleid zijn gaan voeren. Bij de inrichting van de dagelijkse leefomgeving van mensen lijkt er door gemeenten steeds vaker een koppeling te worden gemaakt tussen de begrippen ruimtelijke kwaliteit en beeldkwaliteit. Behalve de praktische waarde van een nieuwe woonwijk, die gekenmerkt zou moeten worden door flexibiliteit en aanpassingsvermogen aan steeds veranderende voorkeuren en behoeften, is ook de beleevingswaarde van belang: "Een goede beeldkwaliteit is één van de basiskennmerken waaraan in de gebouwde omgeving voldaan moet worden". Steeds vaker worden daarom

kunstopjecten in nieuwbouwprojecten geïntegreerd.

Men kan zich afvragen of deze toenemende interesse voor beeldende kunst in de openbare ruimte niet ter compensatie dient voor de saaie en stereotype wijze waarop de laatste decennia op grote schaal nieuwe woonwijken uit de grond zijn gestampt. De Amsterdamse School

gegoten. Door enorm strakke regie was het mogelijk architecten en ambachtslieden op dezelfde lijn te krijgen. Tegenwoordig heb je vaker te maken met de tegenstelling tussen overheid en particuliere initiatieven wat niet zo'n makkelijke combinatie oplevert". Een voorbeeld van een wijk waar men de regie wel strak heeft kunnen voeren is Kattenbroek in Amersfoort.

REGISSEURSROL

Zoals gezegd levert de samenwerking tussen overheid en particuliere initiatieven niet de meest vruchtbare voedingsbodem voor kunstontwikkelingen op het schaalniveau van een nieuwbouwwijk. Toch zijn er voorbeelden waar dit desondanks geresulteerd heeft in een succesvolle ontwikkeling en uitwerking van een beeldplan. Volgens Daniels is er een aantal voorwaarden waaraan voldaan zou moeten worden, wil een beeldplan kans van slagen hebben. Ten eerste is dat een politieke wil, ofwel "een wethouder met verstand van zaken en een grote interne lobby. Daarnaast heeft deze een goede partner nodig die als regisseur met bezieling een plan kan ontwikkelen waar betrokkenen in mee kunnen denken en die de samenwerking op lange termijn vol kan houden". Overigens bedoelt Daniels met een goede regisseur niet een persoon die constant de touwtjes strak in handen heeft, blijkt in het vervolg van het gesprek. De complexiteit bij het inrichten van een nieuwe wijk is bijna niet te behappen vanwege het grote aantal partijen dat meespeelt, met elk een andere visie, smaak en een ander belang. Als iemand hierbinnen dominante principes door wil zetten verliest hij het per definitie: "Belangrijk lijkt het besef dat de regisseursrol uiteindelijk maar bescheiden is en dat wat er uiteindelijk gebeurt voor een

Jan Hein Daniels

Architectuur heeft zelf een zeer rijke en door de overgrote meerderheid positief ervaren beeldkwaliteit opgeleverd. Extra versiering is dan ook niet meer nodig, ondenkbaar zelfs. Volgens Daniels is hier een relatie te zien met de tijdsgeest: "De Amsterdamse School kwam voort uit een politiek ideaal. De organisatie was eenvoudiger en feodaler. De architect werd door de bouwmeester keurig in een keurslijf

groot deel door de praktijk wordt bepaald. Maar een inspirerend idee kan wel degelijk als bindende factor werken en tot vruchtbare samenwerking leiden".

HAALMEMMERMEER

Als voorbeeld noemt Daniëls een project waar hij zelf al in een vroeg stadium bij betrokken raakte; de ontwikkeling van het stedenbouwkundig plan Getsewoud (Nieuw-Vennep) in opdracht van de Dienst Welzijn, Onderwijs en Cultuur (WOC) van de gemeente Haarlemmermeer. Voor dit plan waren, op het moment dat hij er bij betrokken werd, slechts de hoofdlijnen gegeven. De stedenbouwkundige taak was dat de openbare verlichting op kunstzinnige wijze moest worden vormgegeven. In de structuurschets van de woonwijk was door de betrokken stedenbouwkundigen voorgesteld de openbare verlichting als medium voor kunsttoepassing te gebruiken. Het resultaat van de studieopdracht bestond uit verschillende voorstellen die betrekking hebben op de diverse schaalniveau's en stedenbouwkundige typologieën in deze nieuwbouwwijk, waaronder de kruisvormige hoofdstructuur van de wijk en het centraal gelegen wijkpark, bestaande uit vier buurtparken.

Het thema 'de vier seizoenen', aan de hand waarvan deze parken ingericht zouden worden wijzigde de kunstenaar tot vier streekthema's, met een geografische referentie naar de luchtvaart (vanwege het nabijgelegen Schiphol), het strand, de polder en een bosmoeras. Met deze vier thema's zag hij betere mogelijkheden om bijzondere verlichting te creëren. In feite kreeg Daniëls hier de mogelijkheid om al in een vroege fase, op stedenbouwkundig niveau, mee te denken.

Hiermee wordt een volgende voorwaarde aangereikt voor een succesvol plan, namelijk het tijdstip waarop de ontwikkelaars van een kunstplan bij de planvorming betrokken worden. "Je moet op tijd op de trein stappen. Als de trein eenmaal rijdt dan is het gefixeerd".

Dat die fixatie al vroeg haar intreden doet bleek uit de reactie op zijn themaverandering.

Nadat hij op aandringen van de Dienst WOC toch weer een relatie had gelegd tussen de nieuwe streekthema's en de oude seizoensthema's, strandde het voorstel uiteindelijk op een al te letterlijke interpretatie van de gebruikte metaforen. De bewoners van een oorspronkelijk aan het zomerpark grenzend bejaardentehuis konden toch niet langs het winterpark worden gehuisvest!

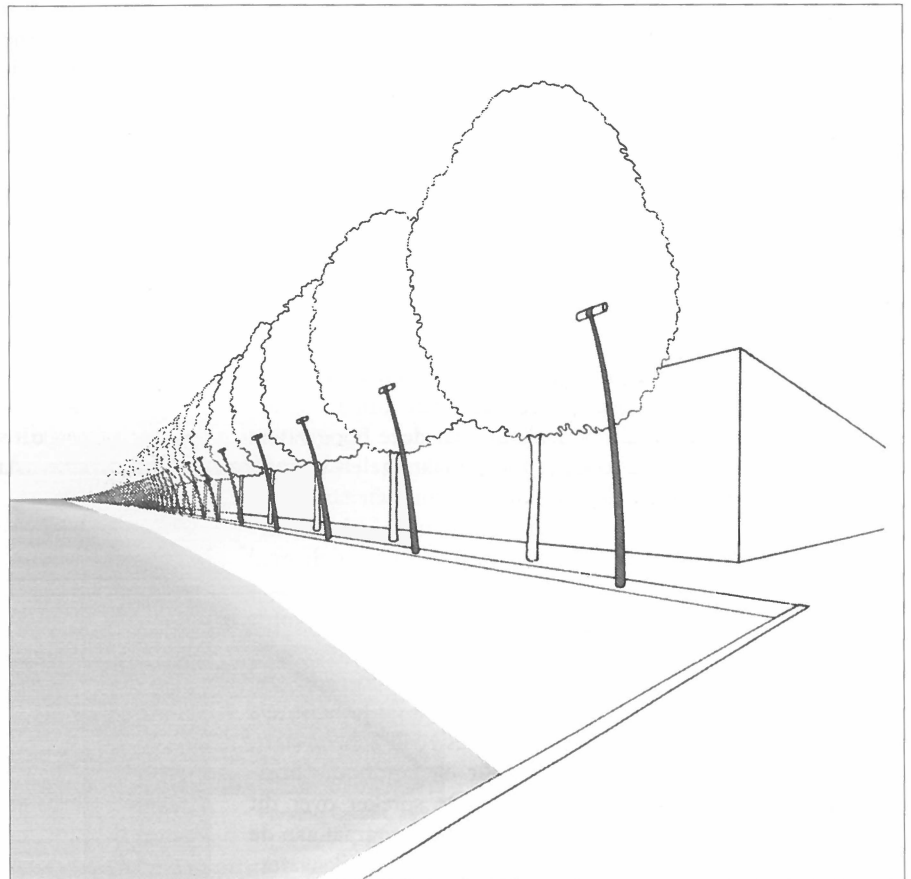
Wel succesvol was het tweede voorstel van het verlichtingsplan. Dit behelst de inrichting van de kade tegenover het wijkpark en de haaks daarop staande hoofdverbindingroute, waarbij door middel van de structuur van de openbare verlichting, een vooral vanuit de lucht waarneembaar lichtteken zal ontstaan. Gezien de nabije ligging van de start- en landingsbanen van Schiphol geen ongewoon gezichtspunt. Dat dit onderdeel uiteindelijk wel gerealiseerd zal worden heeft te maken met het feit

dat hier vanaf het eerste moment al een breed uitgedragen enthousiasme voor bestond.

MOEILIK HUWELIJK

Kunsttoepassingen in stedenbouw lijken, zoals gezegd, aan belang te winnen. De langzaam toenemende ervaring met projecten waarin de samenwerking tussen verschillende disciplines succesvol verliep, lijkt een stimulans te zijn voor de ontwikkeling van nieuwe visies en discussies bij gemeenteraden. De bewustwording neemt toe. Er zou wel een

het andere in de bouwwereld. Ook in de opleiding zie je vaak dat beeldende kunst niets met de toegepaste wereld te maken wil hebben en vanuit de bouwwereld wordt de beeldende kunst als iets elitaire gezien." Kortom, een moeilijk huwelijk. Dit blijkt ook uit grove generalisaties die worden gebruikt door opdrachtgevers in de bouwwereld: "We halen er een kunstenaar bij zeggen ze, terwijl niet bij wordt gezegd, over wie ze het dan hebben en waar die persoon aan moet voldoen". Het lijkt dat een, in de kwantitatieve zin van het woord, groeiende belangstelling voor beeldende kunst in de openbare ruimte inhoudelijk weinig be-

Lichtlijn langs de kade.

constante evaluatie plaats moeten vinden van de vraag voor wie de ruimte wordt ingericht en waar deze mensen behoefte aan hebben. Het gevaar zit volgens Daniëls in het denken op korte termijn. En ook wordt de plank nog al eens misgeslagen, bijvoorbeeld bij de bouw van 'ridderwoningen' in Apeldoorn, compleet met kantelen en een gracht eromheen. Uit dergelijke voorbeelden blijkt dat de beeldkwaliteit inhoudelijk soms niet boven het niveau van het kinderlijke uitstijgt.

Kan een kunstenaar wel tot volle artistieke waarde komen binnen de praktische wereld van planners, projectontwikkelaars en ambtenaren? Is er behalve ruimte voor het 'leuke' ook ruimte voor de inhoud en hoeveel vrijheid heeft een kunstenaar om deze inhoud zelf te bepalen? Daniëls zegt hierover: "Het is een langzaam proces, en het blijft een moeizame relatie, met je ene been in de kunstwereld en

zinning teweegbrengt, althans bij de opdrachtgevers. Volgens Daniëls komt dit doordat de beeldende kunst geen geaccepteerde discipline is. "Je bent ook geen machtsfactor voor de private partijen. Meer kans maak je als je je afficheert als vormgever". Daarnaast is de beeldende kunst zeer gedifferentieerd en divers en daardoor inhoudelijk ongrijpbaar.

De positie van de kunstenaar is uiteindelijk heel kwetsbaar, ook al omdat een kunstenaar zelden een vrijbrief krijgt voor ideeënvorming, laat staan om met zulke hoge bedragen te werken als in de bouwwereld omgaan. De kunstenaar blijft daardoor in een afhankelijke positie: "Als jouw ideeën niet in een groter plan passen, dan gaat het gewoon niet door". Uiteindelijk zit de ware kunst dus in de kracht van de samenwerking.

* Redactie AGORA